

ÜMİT MERİÇ: “Secde Benim Milâdım”

Röportaj: Pınar Demir/Karakalem/Nisan-Mayıs 2005

İÇİMDEKİ CENNETE YOLCULUK, Etkileşim Yay. İst. 2007

- **Başınızı örtme kararı alıp, üniversitedeki görevinizden ayrılmakla; görünür hale gelen bir dönüşüm süreci yaşadınız. Bu sürece dair söyledikleriniz içinde en çok “Sosyolojiyi üç talâkla boşadım, İslâmiyet’le evlendim!” beyanınız dikkat çekti. Bu nasıl bir zihnî/entelektüel duruma, nasıl bir manevî ‘hâl’e tekabül ediyor?**

Başımı örtmekle İslâmî kimliğim görünür hale geldi. Fakat aslında bu 1978’den beri devam eden bir süreçti. Başımı örttüğüm zaman, yirmi iki yıldır namaz kılan, oruç tutan bir insandım. Bu farzları yerine getirirken de kendimi hiçbir şekilde saklama ihtiyacı hissetmedim. Zaten başımı örtme kararını alırken bir bayrak olup kendimi ortaya atmak gibi bir düşünce yoktu. Allah’ın huzurunda, başımı örtme kararı aldım ve başımı örttüm. Bu kadar. Bu kararımın toplumsal etkilerinin olup olmayacağı beni o anda hiç ilgilendirmeydi.

Her ne kadar İslâmiyet’te başörtüsü, Müslüman kadının alâmetifarıkası olarak görülse de; başörtüsü aslında Hıristiyanlıkta da, Yahudilikte de var. Ama oralarda hemen tamamen unutulmuş gibi. Daha doğrusu, Yahudiliğin kurallarını tam uygulama gayreti içinde olan Yahudiler, meselâ Belçika’nın Anvers şehrinde pırlanta ticaretiyle meşgul olan Yahudi cemaatindeki kadınlar, peruğu tercih ediyorlar. Böyle bir yaklaşım İslâmiyet’te tutmadı. **Elbette ki, baş örtmek Allah’ın bir emridir. Biz bilsek de, bilmesek de hikmeti vardır ve hiçbir şekilde tartışılmaz.** Fakat benim için başörtüsünün sosyal boyutunun ötesinde, kendi iç dünyamla ilgili olan bir önemi var. **Ben başımı, Allah’ın emrini yerine getirememekten duyduğum hicap dolayısıyla; bu hicabı sona erdirmek için örttüm. Örtme kararını aldıktan sonra da, tek bir defa dahi temyiz etmek ihtiyacı hissetmedim. Başımı örtmenin kendimi, kendi içimde tamamlama ve tanımlama sürecine bu kadar yardımcı olacağını da, doğrusu önceden bilmiyordum. Ben baş örtmenin, iç yolculuğum için bu kadar önemli olacağını bilmiyordum. Başörtüsünün bana getirmiş olduğu bu derunî boyut, benim için bütün öbür sosyal boyutlardan daha öndedir ve daha önemlidir. Ne mutlu başımı örtene!**

Biraz kıskırtıcı bir söylem olacak; ama hiç feminist olmamakla beraber, sadece başımı örtmek gibi bir ayrıcalığa ve özgürlüğe sahip olduğum için, hatun kişi olarak yaratılmış olduğuma ayrıca şükrediyorum. Erkeklerin böyle bir imtiyazı yok. Başımı örtmenin benim için bir iftihar boyutu kazandığı yer ise uluslararası havaalanlarıdır. Orada yürürken kendimi manevî manada boyu uzamış hissederim ve derim ki, **“Allah’ım, başımda örtümle, burada ben İslâmiyet’i tek başıma temsil ediyorum. Beni bu şerefe lâyık bulduğun için Sana, sonsuz hamd-ü senalar olsun.”**

- Bir anlamda ‘başörtüsünün bânını’ndan bahsediyorsunuz. Bu manevî yoğunlaşmayla, fikrî hayatınızdaki evrim de yeni bir merhaleye girdi sanırım.

Evet. Ama şunun altını çizmeliyim ki, **benim fikir hayatımdaki gelişmeyle ruh dünyamdaki değişim arasındaki paralellik** başımı örtme kararını aldığım, 19 Ağustos 1999’dan çok önce başlamıştı. Bunun için belki de çocukluğuma kadar geri dönmek lâzım: Ben pozitivist bir dünyada ve pozitivist bir ailede büyüdüm. Eğer dünyayı sadece akılla sınırlarsanız, kare bir pozitivist haline gelirsiniz. Hâlbuki aklın, **“aklının karıştığı”** konular var. Sadece babam değil, annem de -çok romantik ve derin duyguları olan bir insan olmakla beraber- **“bir tür bilim”**e gereğinden fazla ümit bağlayan pozitivist bir insandı. Yirminci yüzyılın ilk yarısında bu topraklarda yaşayan entelektüel elitin genelde kanaati şuydu: **“Bilim her şeyi keşfedecek. Bilim ilerledikçe dinin topraklarına girecek ve sonunda dinin hiçbir toprağı kalmayıp her şey bilimin malı olacak.”**

Annemin başına beyaz bir tülbent bağlayıp, battal boy bir Mushaf’tan zaman zaman Yâsîn okuduğunu hatırlıyorum. Ama annem Dârülfünun’un son mezunlarından, Cumhuriyetin ilk **‘Çalığı’**larındandır. Yani o dönemin pozitivist havası, hemen herkesin yüreğine değilse de, ciğerlerinin dibine kadar girip çıktığı gibi anneciğime de, kendini benimsetmişti. Annem ve babamın bu ortak özellikleri; yani on sekizinci yüzyıl Avrupa’sının Aydınlanma felsefesinin Cumhuriyet Türkiye’sine olan etkisi, onların bizi eğitime süreçlerinde de karşımıza çıktı. **Ön bir- on iki yaş, İslâmiyet’te dinî terbiyenin başlaması için geçtir.** Oysa annem ve babam, o yaşta iken bizi çağırıp dediler ki: **“Biz size dini terbiye vermeyeceğiz. Siz büyüdükçe okur, tetkik edersiniz; vicdanınıza ne uygun geliyorsa, onu uygularsınız.”** Yani, kendi değer dünyalarına uygun bir tavır sergilediler. Belki de dünyanın büyüünden bu kadar soyutlandığı bir dönemde böyle bir tavır; yani bizi Allah’la ve vicdanımızla baş başa bırakma tavrı çok da faydasız değildi.

Dindarlık, bir şuur meselesidir. Bu şuurun uyanmasına yardımcı olmak için bir başkasına örnek olmak çok önemli. Fakat bu şuur zedeleyecek kadar birinin üzerine abanmak da bence dindarlığa aykırı bir tavır. Ferdin özgür iradesine daima saygı göstermeli. Akil bâliğ olduktan sonra çocuğunuzu sabah namazına kaldırıp, ondan ötesinin kararını kendisine bırakmak lâzım. İşte ben böyle, ihtiyarımıza bırakılmış bir dindarlığın terbiyesini aldım ve hayat yolculuğumda çok yara alarak ilerlemiş olsam da; böyle bir dindarlığı seviyorum.

Ben, hayatının bir dönemini namazsız geçiren bir insan olarak; namazsızlığın ne kahredici bir şey olduğunu çok iyi biliyorum. Benim hayatım, **“secdeden önce ve secdeden sonra”** diye ikiye ayrılabilir; yani hayatımda bir milât var, o da bir sabah ezanıyla ilk namazı kıldığım gündür.

“Sosyolojiyi üç talâkla boşadım ve İslâmiyet’le evlendim” sözünün arkasında belki de, sadece benim hayat tecrübemi değil; bir ya da birkaç kuşak boyu devam eden tecrübeleri de aramak lâzım. **Sorgulanması ve açıklamasının yapılması gereken şey, bin yıldır başını örten büyükanneler kuşağının zincirinden, annemin kuşağının neden koptuğudur.** Genetik hafızaya inanıyorum. **Babam bir müftü torunu ve bir hacının oğlu olarak dünyaya geliyor. Doğduğu çevreden edindiği tecrübeler, arkasından Türkçü dönemi, sonra komünist oluşu; bütün bu tecrübelerin içinden geçerek İstanbul’a gelişi, İstanbul’da Batıcı bir çevrede yaşamaya başlaması...** İstanbul’un o kubbeli minareli silüeti, babamın idrakine hiç düşmemiştir. Bakmıştır ama görmemiştir. **Annem de hacı olan bir Osmanlı kadı’sının kızıdır; ama hiç başörtülü resmi yoktur.** Annemin yirmi kadar vesikalık fotoğrafını yıllara göre bir albüme dizdim. 1916’larda Kandilli Kız Lisesi öğrencisiyken ince siyah bir eşarbi saçlarını göstermeyecek şekilde kulaklarının altından geçirip ensesinde bağlamış. Dârülfünun’da öğrenci olduğu yıllarda ise artık örtü kalkmış, tüllü küçük şapkalar var başında... 35’lerde öğretmen olarak Sivas ya da Bilecik’te bulunduğu zaman geniş kenarlı fotr şapka. Babamla çektiği ilk resimlerde ise başında ne örtü var, ne de şapka. İri dalgalı saçlarının altından gülümseyerek bize bakıyor. Annemin başının örtüsü, İmparatorluktan Cumhuriyet’e geçen Türkiye’nin İstanbul’unda giderek küçülüyor; sonunda da tebahhur edip uçuyor. Ama aynı anne; ağabeyimle beraber araba ile Paris’e giderken, birlikte gitme teklifimizi reddetmişti. Coğrafya hocası idi ve hiç gitmediği hâlde, Paris’in metro istasyonlarını, parklarını, müzelerini ezbere bilirdi. Çok da severdi Paris’i. Fakat bizimle gelmek istemedi. Biz çok ısrar edince, **“Gelemem yavrum dedi, ben günde beş vakit ezan sesi işitmeye alışmışım. Bir ay için de olsa, ezan sesini işitemeyeceğim bir yerde yaşayamam.”** Nurlar içinde yatsın. **“Pozitivist”**ti; ama bizim hamurumuz ya da çamurumuz böyle nurla yıkanmıştır işte. İnsanımız budur.

Babam da kendi içinde bir evrim geçirdi. Ümrandan uygarlığa gitmişti; ama kültürden irfana geri döndü. Ben namaza başladıktan sonra, babam bana **“Ümit, sen namaz kılıyorsun, bana da namaz kılmayı öğret. Sen kıl, ben yanında durup sana ittiba edeyim”** dedi. Babama namaz kılmayı öğretmiş bir evladım. Bir yerde babam, dinini evlâdından öğrendi; fakat öğrendi. Benim evrimim tek başına açıklanacak bir şey değil. Benim yaşadığım tecrübelerin, babamın üzerindeki etkileri var. Babamın ya da annemin tecrübelerinin ya da tecrübesizliklerinin benim üzerimdeki etkileri var; yani gidiyor ve geliyor ışınlar. **İslâmiyet’le evlendiğim muhakkak; ama sosyoloji ile olan talâk ilişkim tasrihe muhtaçtır. Belki de iki talâkla ve bir gözyaşı tanesiyle boşamışındır onu!**

- **Sosyolojiye karşı gösterdiğiniz bu tavrın, zihninizi moderniteye karşı ümmileştirerek; hakikatle daha dolaysız bir ilişki kurmak adına gösterdiğiniz, kalbi bir refleks olduğunu söyleyebilir miyiz?**

Ne güzel bir soru!... İtiraf edeyim ki, zaman zaman beynimin hard diskini sıfırlama ihtiyacını hissetmişimdir. **Son iki yüzyıldır Batı'nın dünya üzerinde kurduğu egemenlik, bizi kendimizden uzaklaştırdı. Yalnız toplum olarak değil, onunla bağlantılı olarak tek tek fertler de kendi kendilerine yabancılaştılar.** Batı'nın kendisi, **“muhtac-ı himmet”** idi; ona bakarak, ona imrenerek, ona benzemek isteyerek, biz de **“muhtac-ı himmet”** hâle geldik. **Hepimiz, zihin ve ruh olarak bir kirlenme sürecinin içine girdik.** Can ile Canan arasında bir değil, birçok hadise var. İnsanın kendi kendisi ile insanın başka insanlarla; insanın tabiatla, insanın kâinatla arasındaki bu perdeler, sizin tabirlerinizle; **“hakikat”**le dolaysız ilişki kurma şansımızı karartıyor. Bugün sadece Türkiye’de değil, dünyanın her tarafında bu trajedinin farklı sahneleri sergileniyor. Kendimizi ve kâinatımızı çözmek için gayret sarf edeceğimize, kendimizden ve kâinattan kaçmak için ne yapacağımızı şaşırıyoruz. Ömür nimetini fena halde ziyân ediyoruz.

Zihinlerimiz bilgi çöplüğüne benziyor, biliyoruz; ama bu bildiklerimizi bilmesek ne olur? Benim zihnimi ümmîleştirme, **“faydasız bilgilerimi unutma”** çabamın arkasında, gönlüme tulü edecek hakikatlere; Cenab-ı Hak’dan gelecek ilhamlara, füyuzata açık olabilme gayretim var. **“Tabula rasa”** tabirini beynim için kullanabilirim. Ben gönlümün de, oraya aksedecek güzellikleri, bana bütün menevişleri ile göstermesi için, pırıl pırıl olmasını istiyorum. **“Sosyolojinin zihnime getirdiği aydınlık, bir mum ışığının aydınlığıdır”** diyemem belki; ama benim ruhumun güneşin ısisına ve ışığına ihtiyacı var. Sosyolojiye karşı gösterdiğimi ifade ettiğiniz bu tavır, belki de bir infial-i aşk tavrıdır. Babamın bir cümlesini hep beraber hatırlayalım: **“Kapital’i okuyunca, bütün düğümler çözülecek sanıyordum.”** Ben de, nice **“bilimsel”** eser okudum; ama zihnimdeki düğümler çözülmedi; hatta giderek kördüğümleştii.

Batı sosyolojisi ile hesaplaşmam, öyle üç-beş cümle ile geçiştirilecek kadar basit bir olay değildir. Bu hakkımı baki tutarak, şimdilik şunu ifade etmek isterim: **“Modern bilimin temelindeki, hayatı kontrol etme, ona hükmetme arzusu sosyolojide; Batı dışına çıkıldı mı, bir tür düşünce emperyalizmine dönüşüyor. Tehlikeli silahların yerini sosyal bilimcilerin ücret karşılığı hazırladığı toplumsal mühendislik projeleri alıyor “Garp Cephesi”nde. Sosyolojinin üniversitelerde ilk tedris edildiği yıllardaki konumu da, çok masum değildi; ama sosyal bilimlerin bu günkü hali, doğrusu beni rahatsız ediyor. Dolayısıyla içinde bulunduğum ruhsal ve zihinsel durumu ifade etmek için ‘Moderniteye karşı zihnimi ümmîleştirmek’ formülünüzü çok sevdim.”**

Sosyolojimizin hocaları ve talebeleri -istisnalar elbette var- kullandıkları **“Made in West”** kavramlarla kendi toplumsal realitemizin bire bir çakıştığı konusunda tam bir itminan içindeler mi? Ben **“montaj sosyoloji”**ye sıcak değilim; onlardaki ile bizdekini açıklayamıyoruz. Konuşulması, tartışılması, bire bir zihinsel tatmin için ne yapılabilir, bakılması gerek. **Zihinlerimiz Batı kavramlarının esareti altında.** Kendi tarihimizi anlamaya çalışmıyoruz.

Korkuyoruz, kaçıyoruz, Batı'ya sığınıyoruz; oysa Batı'dan farklıyız. Makroları kucaklayamıyoruz, mikrolara hiç giremiyoruz. Farklılıkları düşünmekten korkuyoruz. Kıyaslama yapmak, **“Batı’da varsa, bizde niye yok”**; ya da bizde ne var, öğrenmek ve anlamak lazım. Bu yüzden aldığım sosyoloji eğitiminin tartışılmasını, yeni kuşaklar adına da istiyorum.

Modernite ile beraber, türümüzün yeni ve ilkinden daha vahim bir Cahiliye dönemine adım attığı kanaatindeyim. İlkinden daha vahim; çünkü varoluşun hikmeti, beşeriyete tebliğ edildiği hâlde, beşeriyet; hala bu hakikate uzak yaşıyor. Yeni bir tebliğci gelecek değil. Beşer olarak bize çalışmamız gereken ders öğretilmiştir. Biz onu öğrenmemekte, ona çalışmak istememekte ısrarlıyız. Doğrusu, zaman kaybettiğimiz için korkuyorum. Zira sözde hükümrani olduğumuz sevgili dünyamız, giderek yoksulla zengin arasındaki uçurumun daha çok büyüdüğü, daha az adil, daha ürkütücü, anlamından giderek daha da uzaklaşan bir dünya oluyor. En büyük evimiz olan tabiatı, çok kötü kullanıyoruz. Yani ahireti kazanmak şöyle dursun, onun mezarası olan bu dünyayı da kaybediyoruz. Ben bir Müslüman’ım ve elbette **“Beşikten mezara kadar ilim tahsilinin farz olduğu”**nu söyleyen bir Peygamberin ümmetinin bir ferdiyim. Dolayısıyla sosyolojinin, ülkem in ya da beşeriyetin ortak veya mevziî sorunlarına ışık tutacak olan bir ilim olmasını isterim; gezegenimizde yaşayan insanların arasına kin tohumları atma istidadı gösteren bir dünya görüşünün silâhı olan; ama masumları oynayan bir **“Sözde İlim”** olmasını değil. Ülkemi esir alma eğiliminde olduğunu hissettiğim bu tür bir sosyolojinin benim hakikatlerimi deforme etmesini istemiyorum.

- Sosyolojinin İslam toplumlarında İbn Haldun’dan bu yana pek gelişmediği söylenebilir mi?

İbn Haldun benim anlamlı bulduğum sosyoloji anlayışının ilk temsilcisidir; yaşadığı tarihin ve coğrafyanın sosyolojisini yapmıştır. Batı sosyolojisinin toplum sınıflamalarının çoğundaki gibi, kendini merkeze alıp, dünyanın diğer toplumlarını **“taşra”**laştırmamış; **“Benim olduğum yer, sizin gelmeniz gereken yerdir”** dememiştir. İbn Haldun kendi tarihî ve coğrafî tecrübelerinden bir bölgesel harita çıkarmıştır. Değer hükmü vermemiştir. Sosyolojiyi bir ideoloji haline getirmemiştir. Bir **“ümran ilmi”** deyip geçmiştir. Aslında İbn Haldûn sonrası İslâm toplumlarını ve oradaki çalışmaları yeterince bilmiyoruz. Halka kopmuş, biz; karanlıklara itilmiş bulunuyoruz. Batı’da sosyolojinin doğmasını gerektiren şartların ilki olarak zikredilen **“buhran”** kelimesinin kendisi bile, ondokuzuncu yüzyılda **“crise”** kavramının karşılığı olarak, Cevdet Paşa tarafından teklif edilmiş ve kelime kavram ve içerik olarak, ondan sonra topraklarımıza girmiş ve oturmuştur. **İslâmiyet’in esaslarının uygulandığı bir toplumda zaten Batılı anlamıyla sosyolojiyi ortaya çıkaran şartlar oluşmayacaktır.** Vermek, almaktan daha **“hayırlı”** olacaktır. **Namazı dosdoğru kılan bir insanın, orucun manasını bilerek oruç tutan bir insanın; zekâtını vererek servetini tezkiye eden bir insanın psikolojik yapısında kördüğömler olmayacaktır.** Namaz ve oruç, ferdi ibadetler gibi gözükse de, aslında insanı toplumsal bir idrake de götürür.

Hep alan, hep şişen bir ego, sonunda patlamaya mahkûmdur. **Bugün ruhen en büyük problemini yaşayan insanlar, psikiyatrların ilaç takviyesine en çok ihtiyaç hisseden insanlar, refah toplumlarından çıkmıyor mu? Neden?** Namazla yıkanmayan, oruçla tezkiye edilmeyen bir ruh'da, posalar birike birike sonunda o ruh çamurlaşıyor. Çamurlaşan o ruhu temizlemek için artık tıbbî müdahaleye ihtiyaç baş gösteriyor. Bu tür ilâçla müdahalenin başarısını şimdilerde Batı'da ve Doğu'da pek çok psikiyatrlar da tartışıyor.

- Bireysel plândaki bu rahatsızlıkların sosyal plândaki tezahürleri de kaçınılmaz olarak ortaya çıkıyor...

Elbette. Hücreleri hasta olan bir vücut, sıhhatli olabilir mi? Devrimlerle dolu olan Avrupa tarihine bakalım. Servet ve hak eşitsizlikleri geçen yüz yıllarda arka arkaya gelen toplumsal infilakları ateşledi. 1789'da Fransa'da başlayan ve 1830, 1848, 1870 devrimleri olarak başka Avrupa ülkelerini de altüst eden devrimler, toplumsal yapıdaki uçurumlardan, adaletsizliklerden, eşitsizliklerden kaynaklanıyordu. Hürriyet bu isyanları dile getirmek için gerekiyordu. Sosyalizm ve sosyoloji, bu yüzden aynı kıtada ve aynı zamanlarda doğdu. Birisi bir ideoloji olarak, köylülükten işçiliğe geçen yeni bir sınıfın silâhı oldu; öbürü yeni düzeni, kendi düzenini yerleştirmek ve sağlama almak isteyen burjuvazinin silahı olarak üniversitelere yerleşti. Eğer sosyoloji ve sosyalizm, bizim topraklarımızda doğmadıysa; bence, bu bir kusur değil, ferdî ve içtimai bir marifettir.

Utanılacak bir şey yok. **“Evrensel dolandırıcılığın hüküm sürdüğü bir zamanda, gerçeği söylemek, devrimciliktir”** demiş George Orwell. Gerçeği söylemek konusunda bize destek olduğu için, Orwell'in toprağının bol olmasını diliyorum. Temennim, bütün beşeriyetin ahlâk duygusunu kaybetmiş global ekonomi döneminde, ortak güzellikler ve doğrular etrafında buluşup, varlığın gerçek bilgisine kendisini ulaştıracak olan ortak bir idrak milâdında buluşarak, secde-i Rahmana baş koymasına yolundadır. Şahsen ben, beşeriyetin huzur ve mutluluğu için bundan başka hiç bir şehrah (yol)'ın olmadığı kanaatindeyim.

Web Sayfamız için Düzenleyen

Celal SANCAR

Ankara, 9 Şubat 2016